

AZ OSZTRÁK HADSEREG HADMŰVÉSZELETÉNEK ÉS SZERVEZETEINEK NÉHÁNY PROBLÉMÁJA A XVI. SZÁZADBAN

Rázsó Gyula

Az 1566-os hadjárat eredménytelenségének okait vizsgálva számos sajátosan katonai jellegű tényező jelentős mérvű hatását is figyelembe kell vennünk.

Kézenfekvőnek látszik, hogy először¹ a korszak hadművészetében végbe ment változásokra utaljunk. A legjelentősebb fejlődés a harcászatban ment végbe. Az új típusú — a cseh, a svájci, a Landsknecht, a spanyol — gyalogság feltűnése, a tüzfegyverek megjelenése megtörte a nehéz páncélos lovasság hegemoniáját. Az eredmény azonban nem volt teljesen kielégítő. A gyalogság — főleg a puskások és pikások egymásrautalsága folytán — nehézkes, gyakorlatilag szinte mozdulatlan konglomerátummá merevült, a lovasság csak a század utolsó harmadában szerveződött át a korszerű elveknek megfelelően, a tüzérség pedig, jóllehet már néhány nyílt ütközetben is csatadöntő szerephez jutott — 1512 Ravenna, 1515 Marignano, 1594 Ivry — lényegében továbbra is a várháború fegyvere maradt.

A stratégiában viszont szinte semmi fejlődés nem mutatkozott. Kétségtelen — s ezt a későbbiekben az 1566. évi hadjárat konkrét tényeivel bizonyítjuk —, hogy mindvégig megvolt a törekvés a stratégiai tervek kialakítására. A bizonytalan és zavaros pénzügyi, hadkiegészítési, ellátási és vezetési rendszer azonban a gyakorlatban minden tervező, előkészítő munkát semmivé tett. A szűkös anyagi és pénzügyi ellátás, az értékes, jól képzett katonaanyag kímélése megakadályozta a nagyobb, nyílt ütközetek létrejöttét s továbbra is előtérbe állította a várak fontosságát. A hadjáratok nagy többségének eredménytelensége, a seregek céltalannak látszó — valójában azonban az ellátási rendszer elégtelenségéből fakadó — menetei és ellenmenetei óhatatlanul felidézik a XIX. századi német és magyar hadtörténetírás methodista elméleteit,²

¹ Lásd bővebben *Delbrück, Hans*: Geschichte der Kriegskunst in Rahmen der politischen Geschichte. Berlin, Stilke, 1920. IV. Bd. 26—65. 82—116 o.; *Razin, E.*: A hadművészet története. 2—3. köt. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1961—1964.; *Frauenholz, Eugen v.*: Das Herwesen des Reiches in der Landsknechtzeit. München, Beck, 1937. 63—82. o.; Uő.: Das Gesicht der Schlacht. München, Beck, 1935. 37—74. o.; *Oman, Charles*: The art of war in the sixteenth Century. London, Macmillan. 1923. XII., 474. o.; *Zwiedeneck-Südenhorst, Heinrich v.*: Kriegsbilder aus der Zeit der Landsknechten. Stuttgart, Cotta, 1883. 141—249. o.; *Nell, Martin*: Die Landsknechte. Entstehung der ersten deutschen Infanterie. Berlin, Ebering, 1914. XII., 283. o.; *Schmitthenner, Paul*: Krieg und Kriegführung im Wandel des Geschichte. Berlin, 1928. 238—289. o.

² *Rónai Horváth*: Magyar Hadikronika. I. Budapest, 183—191. o. — A methodizmus bírálatára lásd *Perjés Géza*: A „methodizmus” és a Zrínyi—Montecuccoli vita. Századok, 1962—1963.

s bár az úgynevezett metodizmus — szerintük — a XVII. századi hadászat jellemző és kóros elburjánzása, terminusukat kölcsönvéve, némi joggal valamiféle „metódus nélküli metodizmus”-nak tekinthetjük a XVI. század stratégiáját.

A hadművészetnek ez a csupán körvonalakban megrajzolt válsága azonban még mindig nem magyarázhatja meg kielégítően az 1566-os — és más — hadjáratok kudarcait. A következőkben megkíséreljük ezeknek a gazdasági és társadalmi okoknak a feltárását, amelyek a XVI. századi hadművészet válságát előidézték.

A Habsburg-birodalom hadserege a XVI. században. A szabad zsoldosság rendszere³

Az 1526 után létrejött Habsburg-birodalom egyes alkotóelemei — az osztrák örökös tartományok, Magyarország és Csehország hadseregei több vonatkozásban eltértek egymástól. Egyben, a leglényegesebben azonban valamennyi meg egyezett: a kiváltságos osztályok és rendek személyes katonai szolgálatán, illetőleg önkéntes anyagi áldozatkészségén alapuló hadrendszerük elavult, korszerűsítésre szorult. Az új hadművészet megnövekedett követelményeinek elsajátítására képtelen, a hadjáratok viszontagságaitól elszokott nemesség katonai szolgálatára már a XV. században sem tartottak túlságosan igényt az uralkodók.

A török és a huszita támadások elhárítására mind a német birodalomban, mind Magyarországon kísérleteztek a jobbágyság katonai erejének felhasználásával is. A magyar telekkatonaság és a birodalmi „Landesaufgebot” azonban sem a „täglicher Krieg”-re, sem a várak őrzésére nem bizonyult alkalmasnak. A kiéleződött osztályellentétek korszakában természetesnek tarthatjuk, hogy a kizsákmányolt jobbágyság nem szívesen fogott fegyvert urai védelmezésére, a saját elnyomásának megszilárdítására — s azt is, hogy a földesurak féltek fegyvert adni a jobbágyok kezébe.

A török hadsereg európai viszonyokhoz mérten hatalmas létszáma, a határon állandóan meg-megújuló portyázó hadviselés azonban jelentékeny nagyságú, állandó jellegű csapatok, az ún. „ordinarii” felállítását tette szükségessé. Ilyen állandó csapatok megteremtésére már I. Miksa császár korában történtek kísérletek. Ezek jellemző sajátosságát abban találjuk meg, hogy a császár és tanácsadói reformtörekvéseik során sem szakadhattak el a rendi elképzelésektől. 1503-ban például új lovagrend, az ún. „Szent György” rend alapítását határozták el. A rend szabályai szerint „minden nem nemes és lovagképes (rittermässig) ember . . . , akik a keresztény hit védelmére szívükben őrzik, fél zsoldon vagy saját költségen egyéves szolgálatot vállalnak a végeken.”⁴ A vallás és a szülőföld védelme — és a félszold — természetesen már nem mutatkozott elégségesnek. Mint valamennyi középkori milícia, ez is hamarosan felbomlott.

Minden bizonnyal hasonló jellegű új katonai rend, illetve réteg felállítását tartotta I. Miksa szem előtt, amikor a XV. század 90-es éveiben létrehozta a

³ A Habsburg-birodalom hadseregére lásd az 1. jegyzetben felsoroltak mellett elsősorban *Zimmermann, Jürg*: Militärverwaltung und Heeresaufbringung in Österreich bis 1806. Frankfurt am Main Graefe 1965. 167. o. (Handbuch zur deutschen Militärgeschichte 1648—1939. 2. Lief. 3. Bd.); *Heischmann, Eugen*: Die Anfänge des stehenden Heers in Österreich. Wien, Öst. Bundes, 1925. 260. o.; *Nagy László*: A Bocskai szabadságharc katonai története. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1961. — A korábbi irodalomból használható adatokat találhatunk *Meynert, Hermann*: Geschichte der k. k. österreichischen Armee, ihrer Heranbildung und Organisation. Bd. 1—4. Wien, 1852—1854.; *Wrede, Alphons* — *Semek, Arthur*: Geschichte der K. u. K. Wehrmacht. Bd. 1. Wien, 1898. *Janko, Wilhelm*: Lazarus Freiherr von Schwendi oberster Feldhauptmann und Rath Kaiser Maximilians II. Wien, Braunmüller 1871. 212. c

⁴ *Frauenholz*: i. m. II. (2. 174. o.)

későbbiekben egyaránt híres és hírhedt Landsknechtek intézményét. Jacob Fugger Ehrenspiegel der Ertzhauses Österreich című művében egész határozottan kijelenti, hogy a császár „szabókból, suszterekből és más mesterelegényekből...” megteremtette a Landsknechtek rendjét.⁵

A Landsknechteknél kissé hosszasan kell időznünk.⁶ Az intézmény létrejöttének körülményei rövid ideig, lényegében kb. 1522-től az 1540-es évek végéig tartó virágzása és gyors hanyatlása sok tekintetben jellemző kortűnet. Az a tény, hogy Miksa legéletképebb reformkísérlete végeredményben egy, a korábbi lovagokhoz, vagy ministerialisokhoz hasonló katonai rendből szinte átmenet nélkül szabályos zsoldos típusúvá, sőt továbbmenőleg, az ún. „szabad” zsoldosság mondhatni prototípusává fejlődött, világosan mutatja a katonarétegek elzsoldosodása felé mutató tendenciákat. A folyamatban jelentős szerepet játszottak a XVI. századi hadseregek terén legfontosabb és legsajátosabb alakjai, a kisebb-nagyobb katonai vállalkozók és az ún. „ezredesek”. Mint az egész hadsereg, szintén átmeneti típust képviseltek. Személyükben a hűbéres, a szabad zsoldos lovag, a későbbi céhmester és a kapitalista vállalkozó vonásai keveredtek. Ők jelentették szinte az egyetlen összekötő kapcsot az uralkodó és a katonaság között. A század nehézkes pénzügyi és adminisztratív viszonyai, a megoldatlan hadkiegészítési rendszer szinte rákényszerítette az uralkodókat arra, hogy az ezredesek szolgálatait maximális mértékben igénybe vegyék. Ők toborozták és szerelték fel a hadsereget, előlegezték a katonák zsoldját, gondoskodtak ellátásukról — s legalábbis nagy többségükben — a hadjáratok alatt katonailag is vezetői voltak embereiknek, akik lényegében elsősorban nekik tartoztak engedelmességgel.

E vállalkozói rendszert azonban az egykorúak is csupán szükséges rossznak tekintették. Az ezredes és az uralkodó, vagy a megbízásából működő hadvezér kapcsolata magánjogi természetű maradt, s csupán gazdasági tényezők irányították. A fővezér szinte semmiféle hatalommal nem rendelkezett az ezredesek felett, akik általában vissza is éltek kiváltságos helyzetükkel. Tevékenységük rendkívül bizonytalan viszonyokat teremtett, az uralkodó szinte az utolsó pillanatig nem tudta, hogy toborzással megbízott tisztjei mennyiségileg és minőségileg milyen csapatot verbuválnak, egyáltalán teljesítik-e megbízásukat, s nem állnak-e át esetleg az ellenséghez. Azt pedig legéberebb és leggyakorlottabb mustrabiztosok sem tudták kideríteni, hogy tulajdonképpen hány katonából is áll egy-egy ezredes alakulata.

Az ezredesek intézményét hosszú évtizedekig nem lehetett felszámolni. Virágkoruk lényegében a harmincéves háború alatt bontakozott ki, s szinte törvényszerűnek tarthatjuk, hogy a Habsburg-birodalom központosítási törekvései épp az utolsó, legnagyobb katonai vállalkozó, Wallenstein bukása után indulhattak rohamos fejlődésének.

A vállalkozó mellett a „munkavállaló”, a „Landsknecht” markáns figuráját is röviden meg kell világítanunk. Eredetét a bomló feudalizmus talaját vesztett gyökértelen rétegeiből — állásnélküli, vagy rosszul fizetett mesterelegények, szegény nemesek kisebbik, vagyontalan fiai, a földesúri szolgáltatások elől menekülő jobbágyok, vagy kalandvágyó, a feudalizmus merev korlátai között karrierre vágyó fiatalok — származtathatjuk. Ezek oly nagy számban bukkantak fel a XVI. században, hogy a kortársak szerint magában Németországban milliós hadseregeket lehetett volna belőlük kiállítani, ha valaki ilyen nagy hadsereget el tudott volna látni pénzzel, élelemmel és felszere-

⁵ Lásd *Frauenholz*: i. m. II./2. 1–2. o.

⁶ A Landsknechtekre és a zsoldosságra nézve 1. sz. jegyzetben felsorolt irodalom mellett lásd elsősorban *Redlich, Fritz*: *The German military enterpriser and his work force. A study in European economic and social history* Vol. 1–2. Wiesbaden, 1964–65. I. Vol. XV. 532. o. (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Beiheft. Nr. 47–48.)

léssel.⁷ E nagytömegű, lényegében a termelésből kiszorult réteg már a kortársak éles bírálatát is felidézte. „Most sajnos azt kell mondanunk — írja 1531-ben, tehát még a Landsknechtek virágkorában, Sebastian Franz von Wörd —, hogy az utóbbi időkben minden Landsknecht úgy viselkedik, mintha megesküdött volna; sohasem dolgozik többé, mihelyt pikát vett vállára.” Figyelemre méltó viszont, hogy állítja szembe a Landsknechtet a népfelkelő, vagyis közjogilag szolgálatra kényszerített katonával: „Az alattvalók, akik uruk parancsának engedelmeskedve háborúba mennek, mihelyt a háborúnak vége, visszatérnek munkájukhoz. Ezek nem Landsknechtek, hanem zsoldosok és engedelmes katonák.”⁸ (Kiemelés tőlem — R. Gy.)

A XVI. század első harmadának Landsknecht társulásai tulajdonképpen viszonylag jól fizetett céhjellegű csoportjai azonban csakhamar átalakulnak. Szabadságukat két irányból is megnyírbálják: a vállalkozó nem tekinti magát demokratikusan választott „primus inter pares”-nak, hanem munkáltatónak, aki igyekszik embereiből minél nagyobb hasznot húzni. A fokozatosan erősödő állami központi intézmények viszont nem tűrhetik tovább a Landsknechtek önálló jogszokásait, büntetlen garázdálkodásait. Helyzetüket tovább súlyosbította az 1550 körül fellépő pénzromlás, amely változatlanul (4—6 arany) hagyta a katonák zsoldját, amelynek vásárlóereje viszont a korábbi felére, harmadára csökkent.

Mindezek azt eredményezték, hogy felbomlott a Landsknechtek zárt, meglehetősen szilárd közössége. Ez természetesen a kiképzés és gyakorlás elhanyagolásához — s így a Landsknechtek katonai értékének hanyatlásához vezetett. Az 1570-es évek katonai rendtartásai egészen a németalföldi, szinte forradalmian tekinthető katonai reformokig előtérbe állítják a szabad zsoldos társaságok szétzúzásának folyamatát, s ezzel egyidejűleg az egységes kiképzési és fegyelmi elvek bevezetését.⁹

A Landsknechtek és a vállalkozók legnagyobb fogyatékosága — az uralgó szempontjából — a velük járó hatalmas kiadás volt. Egyetlen 4—5000 főből álló ezred egy havi zsoldja, a közönséges zsoldos 4 guldennyi juttatását véve alapul, Fronsperger számításai szerint 34.624 aranyat tett ki.¹⁰ Ha figyelembe vesszük, hogy a XVI. században a Habsburg-birodalom örökös tartományainak, Magyarországnak és Csehországnak adóbevétele általában alig haladta meg a 2 millió aranyat, az esetleges birodalmi segélyek pedig csupán 1—200 000 aranyat tettek ki, alkothatunk fogalmat a zsoldos Landsknechtek katonai szolgálatán alapuló hadsereg horribilis költségeiről.

Természetes, hogy a költséges zsoldosok nagyobb csoportjának alkalmazására csak háború esetén kerülhetett sor. Ez azonban nem oldotta meg a hadseregszervezés, főleg a határvidék állandó őrzésének problémáját. A valálási érzésre és kalandvágyra appelláló lovagrendek felállítása — mint látuk — nem hozta meg a kellő eredményt. Sokkal célravezetőbb eszköznek bizonyult a parasztság bizonyos, főleg nemzetiségi csoportjainak földhöz juttatása s ennek fejében katonai szolgálatra kötelezése. E rétegek kiváltságos helyzete hatott a parasztság más, török, vagy hazai feudális elnyomás alatt szenvedő tömegeire, a „hajdúszabadság” elnyerése sóvárgott célként lebegett a magyar jobbágyok előtt a XVII. században, s hasonlóan vágyakoztak a török

⁷ *Nell*: i. m. 222—223. o.

⁸ „Jetzt is die sach leyder in disen lersten zeytten dahin kummen, das eyn yeder landsknecht sich stelt, als hat er eyn eyd geschworen sobald er einmal ein spiess auff die achseln neme so wölle er sein tag kein arbeit mer thon . . . dann die underthonen die muss not der gehorsam von jren herren zum Krieg auffgefordert, und so sie den vollenden wieder nid ersitzen an ir arbeit, heissen vil nit landsknecht sondern soldner und gehorsam Kriegsleut.” (Idézi *Redlich*: i. m. I. 115. o.)

⁹ *Frauenholz*: i. m. 24—25., 36—41. o.; *Hahlweg, Hans*: *Das Heeresreform der Oranier*, München, 1939. 249. o.

¹⁰ *Zwiedeneck-Südenhorst*: i. m. 48—51. o.

megszállás alatt élő délszláv parasztok is a szabadságra. Az ily módon kialakult határvidékek kiegészítése így állandóan biztosítva volt.¹¹

A határvédő állandó katonaság, az ún. „ordinarii” — az időlegesen felfogadott zsoldosok, az „extraordinarii” mellett a Habsburg-birodalom hadseregének egyik bázisát jelentette. Feladatát azonban az sem tudta maradék nélkül ellátni. Felállítása és állandó utánpótlása ütközött a földbirtokosok alapvető érdekeivel, akik országgyűlésről országgyűlésre tiltakoztak a jobbágyok elcsábítása ellen. A horvát határőrvidék felállítása pedig a horvát rendek érdekeit sértette, mivel ez a terület kikerült a bán hatásköre alól, és a grazi haditanácsnak rendelték alá.

Katonailag pedig lényegében csak helyi, defenzív szolgálatokra lehetett őket alkalmazni, nyílt ütközetekben, főleg pedig nagyobb méretű háborúkban nem pótolhatták a jobban felszerelt és kiképzett zsoldosokat, sőt az utóbbiak egyik, igaz kis, 1—2000 főnyi csoportja állandóan a végvárakban állomásozva, a határvédelem rendszerének szilárd gerincét alkotta.

A hadsereg anyagi ellátása és központi irányítása

Az előzőekből bizonyos fenntartásokkal azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a Habsburg-birodalom hadserege taktikailag a kor színvonalán állott, magyar és horvát könnyűlovassága és gyalogsága, ha számban nem is érték el a török végek állandó helyőrségének reguláris és irreguláris csapatainak nagyságát, minőségében felette állt a török irreguláris katonaságnak, a végek háborúinak sajátos viszonyait pedig még a reguláris török száhíknál és janicsároknál is jobban ismerte.¹² A szultáni fősereggel szemben pedig az örökös tartományok — Csehország és a nyugati, főleg birodalmi és itáliai segélyhadak — számban és minőségben egyaránt megfelelő sereget vonulathattak fel.

Távolról sem ilyen kedvező a kép, ha a hadsereg felső vezetésének, hadkiegészítésének és ellátásának problémáit vizsgáljuk. Az előzőekben már utaltunk a hadkiegészítés során felmerülő nehézségekre, az ezredesek közvetítő szerepére, s más, a hadvezetést gátló tényezőkre.

Az uralkodó mégis kénytelen volt tovább is ragaszkodni a rendszerhez, mivel nem állt rendelkezésre megfelelő mennyiségű pénz s ezzel összefüggésben lényegében hiányoztak a jövedelmek behajtását, valamint a hadsereg felállítását és irányítását ellenőrző központi szervek is.

Ezzel már el is érkeztünk a XVI. századi hadügyi válság gyökeréhez, a pénzhányhoz és a központi szervek gyengeségeihez.

Az anyagi bázis megteremtése az ókortól az atomháborúig minden háború előkészítésének és vezetésének — túlzás nélkül állíthatjuk — legfontosabb kérdése volt. Természetesen ez a tétel a XVI. századra is érvényes. Ebben a században — valamint a XV. és a XVII. században is — azonban azzal a sajátossággal találkozhatunk, hogy nem annyira az anyagi bázis általában, mint konkrétan a PÉNZ biztosítása a legfőbb probléma. Sohasem jártak még hadvezérek és uralkodók elkeseredettebb és — tegyük hozzá — reménytelenebb táncot az aranyborjú körül, mint ezekben a századokban. Montecuccoli ma szellemesnek ható, híres aforizmája a maga korában elkeserítő, véres valóság volt. Királyok és államférfiak, tudósok és bankárok keresték a megoldást, messzebb azonban nem jutottak — és nem is juthattak. Az állami

¹¹ A határőrvidék szervezetére lásd Wessely, Kurt: Die Osterreichische Militärgrenze. Kitzingen 1954. (Schrift. Gött. Arbeitskreis, 43. H.); Vanicek, Franz: Specialgeschichte der Militärgrenze Bd. 1—4. Wien, 1876.

¹² Takáts Sándor: A magyar gyalogság megalakulása. Régi magyar kapitányok és generálisok. Budapest, Génius, 1927. 428. o. és Rajzok a török világból. Budapest, Génius, 1923. c. munkáit.

adó a megnövekedett katonai és egyéb kiadások fedezésére nem volt elég-séges. Ha egy 70 000 főnyi — 50 000 gyalogos és 20 000 lovas — zsoldos-hadsereget egy hadjárat tartamára tehát 6 hónapra fegyverbe akartak állí-tani, legkevesebb 750—800 000 aranyba került volna, s ehhez még egyéb katonai kiadások — várak karbantartása, várórség zsoldja, ez utóbbi egy óra 1565-ben 45 547 forintot emésztett fel¹³ — is hozzájárultak, így egy fél-éves hadjárat költségei kb. 1 millió aranyat tettek ki. Természetes tehát, hogy valamennyi haditerv első pontjául a többnyire megoldhatatlan problé-ma szerepelt, hogyan lehetne biztosítani a költségeket. Erre

- a) rendkívüli adókat;
- b) kölcsönöket vettek igénybe,

Eredmény: I. Ferdinánd halála után több mint 1 millió aranyra emelke-dett a várkatonák zsoldhátraléka. A katonák — főleg Schwendi felső-magyar-oroszági seregének német zsoldosai — lázongtak, s hadjárat alatt át akartak állni az erdélyiekhez. De hasonló állapotokkal találkozhatunk más országok-ban és más hadseregeknél is.

A lényegre tapint rá a haditanács 1564. év végén kidolgozott javaslata, mely lajstromozva az osztrák hadsereg belső bajait, első pontjában leszögezi: „A háborút mindenekelőtt pénzzel és rendben kell vezetni; ahol a pénz hiányzik, nincs rend, s ahol nincs rend, ott nem lehet semmi érdemlegeset véghezvinni.”¹⁴ A megoldást természetesen ők sem tudják megtalálni. Erre mutat ugyane javaslat következő pontja, mely olyan katonákat keres, akik „többre becsülik a hűséget és a becsületet, mint a pénzt”.¹⁵ Ebből a pontból azonban csak utopisztikus javaslatot tudnak tenni a baj orvoslására.

Az osztrák és tegyük hozzá valamennyi korabeli nyugati hadsereg másik rendkívül súlyos fogyatékoságát az ellátási rendszer teljes csődje okozta. A tekintélyes nagyságú, 25—30, sőt 60—70 000 főnyi seregek ellátásának biz-tosítására sem anyagi eszközök, sem kialakult ellátó szolgálat nem állt ren-delkezésre. A hadjáratok előtt néhány hétre elegendő élelmiszertartaleket összevásároltak — többet rendszerint pénzügyi nehézségek folytán nem tud-tak beszerezni —, a készleteket leszállították a folyókon, innen az a merev ragaszkodás a Duna, illetve a Dráva hadművelleti vonalához, majd a készlet elfogyasztása után megkísérelték, hogy helyszíni beszerzés útján a katonák maguk gondoskodjanak saját ellátásukról. Ez azonban több okból is kilátás-talan kísérletnek mutatkozott: egyrészt a hadsereg nagy számú gyalogság-ból — s ha nem voltak jelen magyarok —, kevés könnyűlovasságból állott, kis területre zsúfolódtak össze, amelynek szűkös élelmiszertartalékát hama-rosan felélték, másrészt a katonák nem kaptak zsoldot, nem tudták, s több-nyire nem is akarták kifizetni az élelem árát, s így a parasztok természetesen elrejtették áruikat a hadsereg elől. A császári zsoldosok embertelen pusztí-tásai, garázdálkodásai így nem kis részben az ellátási helyzet megoldhatat-lanságával magyarázhatók.

Az élelemellátás nehézségei — a lakosság rokonszenve és támogatása el-vesztésén túlmenően — katasztrofális következményeket, éhínséget, járvá-nyokat okoztak. Az osztrák hadsereg 1566-i tehetetlenségét is részben az in-dokolta, hogy nem akartak elszakadni a Dunától, fő utánpótlási vonaluktól. A győri táborban tartózkodó velencei megfigyelők egyik, szeptemberi jelen-tésükben megemlítették, hogy „egyesek . . . vissza akarják vonni a hadsereget

¹³ Janko: i. m. 38—39. o.

¹⁴ „Der Krieg will vor allen Dingen mit Geld und guter Ordnung durchgeführt werden. Wo Geld mangelt, da fehlt, die Ordnung und wo diese mit ist, da kann nichts Bedeutendes geschaffen werden” (Idézi Janko: i. m. 36. o.)

¹⁵ Uo. 36. o.

Magyaróvára . . . , hogy a törökök ne vágják el a Duna vonalát, s nem tudják megakadályozni, hogy a Bécsből jövő élelmiszer elérje a tábort.”¹⁶

A hadsereg anyagi és pénzügyi ellátási rendszerének csődje végeredményben nemcsak egyes hadjáratok kudarcát idézte elő, hanem az egész XVI. századi hadviselés válságának egyik fő okozójává is vált. Jelentőségére hiába hívták fel a kor hadtudományi írói — Du Bellay, Schwendi, Fronsperger, Monluc és mások a figyelmet, hiába tette a háború előkészítéséhez szükséges tennivalók között első helyre egy névtelen, XVI. századi katonai szakértő az ellátás kérdését.

A XVI. századi hadseregek — így az osztrák hadsereg — harmadik fő hiányosságát a felső vezetésben találhatjuk meg. Egészen a XVI. század közepéig nem voltak megfelelő központi irányító szervek a hadsereg központi vezetésére. I. Miksa császár már 1496-ban hadügyi tanács létrehozásával kísérletezett, kísérlete azonban nem járt eredménnyel. Nem oldotta meg a problémát 1566-ban az udvari haditanács, a Hofkriegsrat felállítása sem. A Hofkriegsrat hosszú évtizedekig — lényegében a XVII. század végéig nem tudott kilábolni számos „gyermekbetegségéből”. Kezdetben nem tisztázták a tanács jogkörét, s nem profilírozták a tanácstagok feladatát sem — ez utóbbiak jelentős részének szakértelme nem is ütötte meg a szükséges mértéket. Mindezeknél jobban hátráltatta azonban a Hofkriegsrat amúgyis szakszerűtlen, kapkodó munkáját a rendek ellenállása. Ezek Ausztriában éppúgy, mint Magyarországon kiváltságaik megsértését látták a Hofkriegsrat tevékenységében. Különösen nagy csapást jelentett a hadügy egységes vezetése Belső-Ausztria rendjeinek ellenállása. Ezek 1574-ben a grazi haditanács felállításával lényegében saját kezükbe vették Karintia, Krajna és ami a legfontosabb, a horvátországi és szlavóniai végek védelmének ügyét. Ez az állapot csak 1619-ben, az addig Belső-Ausztriát kormányzó Ferdinánd trónralépésével ért véget.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a XVI. században a Habsburg-birodalom hadserege osztozott a korszak nyugati hadseregeinek valamennyi strukturális hibájában. Ezek a központi vezetés gyengesége, a pénzügyi és anyagi ellátás megoldatlansága, a zsoldoscsapatok megbízhatatlansága, az ezredesre épülő hadkiegészítési rendszer fonákságai idézték elő a XVI. század hadviselési válságát.

ДЮЛА РАЖО:

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВОЕННОГО ИСКУССТВА И ОРГАНИЗАЦИИ АВСТРИЙСКОЙ АРМИИ В XVI ВЕКЕ

Резюме

Автор в своем изложении занимается проблемами военного искусства и организации австрийской армии. Прежде всего он устанавливает, что армии отдельных стран, составляющих Габсбургскую империю, во многих отношениях расходились, но в одном, в самом значительном отношении они были сходны; а именно в том что их военная система, основана на личной военной службе привилегированных классов и сословий, вернее основана на добровольной готовности принести материальную жертву — устарела и подлежала модернизацию. После установления этого факта автор

¹⁶ „And altri pereva che fusse neglio lasciar ben presidiate le sopradette che fortezze (Győr és Komárom) et ritarozzi con l'essercito ad Altemburg (Magyaróvár), 5 leghe di la da Giavarino verso Vienna, acchio Turchi non prendessero quel passo ch'e sopra il fiume et levassaro la vittuarie che vengono tutte per quelle via al campo.” (Id. Wertheimer; i. m. 46. o.)

перечисляет и анализирует те попытки реформ и принятых решений, которые были назначены для устранения этих недостатков. Автор при этом говорит об основании рыцарского ордена им. «Святого Георгия» и о знаменитом и одновременно пресловутом учреждении «Landsknecht», а также об учреждении «полковников», о их личном составе и действии.

Вслед за этим автор занимается следующими вопросами: корень кризиса военного дела, недостаток в финансовом отношении и слабость центральных органов. В итоге он устанавливает: *крах материального и финансового снабжения армии в окончательном счёте вызывает не только неудачу отдельных походов, а стал одной из главных причин кризиса ведения войны всего XVI-ого века.*

GYULA RÁZSÓ:

EINIGE PROBLEME DER KRIEGSKUNST UND ORGANISATION DES ÖSTERREICHISCHEN HEERES IM XVI. JAHRHUNDERT

Resümee

In seinem Vortrag befaßt sich der Autor mit den Problemen der Kriegskunst und der Organisation des österreichischen Heeres. Vor allem konstatiert er, daß sich die Heere der einzelnen Teile des Habsburg-Reiches in so mancher Hinsicht voneinander unterschieden, aber im Wesentlichsten etwas gemeinsam hatten: daß das Heeressystem, das auf dem freiwilligen Militärdienste, bzw. der freiwilligen materiellen Opferbereitschaft der oberen Klassen und Stände beruhte, veraltet und reformbedürftig war. Nachdem er dies feststellt, analysiert und führt er die diesbezüglich getroffene Reformversuche und Verfügungen an. Unter diesen erwähnt er die Gründung des „St. Georg“ Ritterordens, sowie die berühmten und gleichzeitig berüchtigten Landsknechte, als auch die Institution der „Obristen“ deren personalen Zusammensetzung und ihre Anwendung.

Dem folgend befaßt er sich mit der Wurzel der Krise des Kriegswesens im XVI. Jahrhundert, dem Geldmangel und der Schwäche der zentralen Organe und stellt als entgeltliche Konklusion folgendes fest: *Die Krise des Systems der Materiellen und finanziellen Versehung des Heeres verursachte schließlich nicht nur den Mißerfolg einiger Feldzüge, sondern wurde zum größten Teil Ursache der Krise der Kriegsführung im XVI. Jahrhundert.*

II. TUDOMÁNYOS EMLÉKÜLÉS

(SZIGETVÁR, 1966. SZEPTEMBER 10.)

